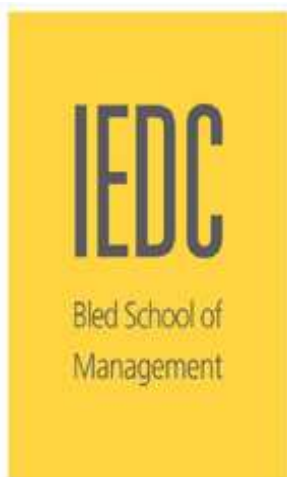

Peter F. Drucker je legenda, jedan od najutjecajnijih mislilaca na području menadžmenta i društvenih znanosti. Njegove su misli utjecale na mnoge svjetske lidere iz poslovnog, neprofitnog i javnog sektora, iz malih i velikih poduzeća. U šezdeset godina plodnog djelovanja, kao novinar, predavač, savjetnik i autor, napisao je trideset pet knjiga i mnogo različitih publikacija, pretvorivši menadžment u cijenjenu znanstvenu disciplinu. Njegov je život bio prožet mudrošću, a djela koja nam je ostavio posebnom intelektualnom profinjenošću.

Powered by:

A School with a View

Svitanje društva znanja

P. Drucker

U prosjeku svakih stotinjak godina nailazimo na veliku i značajnu transformaciju kada čovječanstvo prolazi kroz razdoblje koje u knjigama nazivam "razdjelnicom". U nekoliko kratkih desetljeća društvo se fundamentalno reorganizira i posve promijeni vlastiti svjetonazor, osnovne vrijednosti, društvenu i političku strukturu kao i ključne institucije. Tako se u relativno kratkom periodu vremena rodi jedan novi svijet čiji stanovnici ni u snu ne mogu zamisliti svijet njihovih roditelja, djedova i baka.

Trenutno živimo u razdoblju jedne takve transformacije iz koje se rađa *post-kapitalističko društvo* koje je predmetom ovog predavanja.

Transformacija slična ovoj dogodila se u 13. stoljeću kada su u Europi, gotovo preko noći, osvanuli "novi gradovi" rađanje kojih je obilježeno pojavom gradskih cehova kao nove dominantne društvene skupine, oživljavanjem međunacionalne i međugradske trgovine, pojavom izrazito urbane i gotovo buržujске gotičke arhitekture, novog slikarstva sienske škole, povratkom na Aristotela u kontekstu ključnog izvora mudrosti, pojavom gradskih sveučilišta koja su preuzela ulogu kulturnih središta od izoliranih ruralnih samostana, pojavom novih urbanih redovnika, Dominikanaca i Franjevac, koji su preuzeli ulogu nositelja religioznosti, učenja i duhovnosti, te zamjenom latinskog lokalnim jezicima uz Danteovo stvaranje europske književnosti.

Sljedeća velika transformacija dogodila se dvjestotinjak godina kasnije, u razdoblju od izuma tiskarskog stroja Johanna Gutenberga 1455. godine i protestantske reformacije Martina Luthera 1517. godine. Radi se o razdoblju procvata renesanse koje je svoje vrhunce doseglo

između 1470. i 1500. godine u Firenci i Veneciji; o razdoblju ponovnog otkrića antike, europskog otkrića Amerike; španjolskog pješaštva, prve statične vojske još od rimskih legija, ponovnog otkrića anatomije i znanstvenog istraživanja te sveopćeg prihvaćanja arapskog brojevnog sustava na Zapadu. I opet, nitko tko je živio 1520. godine nije mogao zamisliti svijet u kojemu su živjeli njegovi djedovi i bake i u kojemu su rođeni njihovi roditelji.

Sljedeća transformacija je započela 1776. godine - kada se dogodila Američka revolucija, kada je James Watt usavršio parni stroj i kada je Adam Smith objavio svoje kapitalno djelo *Bogatstvo naroda*. Ista je završila nakon četrdesetak godina kod Waterlooa - tijekom kojih su rođeni mnogi današnji "izumi" kao što su kapitalizam, komunizam i industrijska revolucija. Te godine obilježilo je osnivanje - preciznije, 1809. godine - modernog sveučilišta (Berlin), kao i začetak koncepcije "obrazovanja za svakoga". Ta četiri desetljeća iznjedrila su emancipaciju Židova, a do 1815. godine obitelj Rothschild postala je utjecajna od mnogih kraljeva i prinčeva. De facto, u tih četrdeset godina stvorena je nova europska civilizacija. I opet, tko je živio 1820. godine nije mogao zamisliti svijet u kojemu su živjeli njegovi djedovi i bake i u kojemu su rođeni njegovi roditelji.

Razdoblje u kojem sada živimo, dvjestotinjak godina kasnije, u sebi sadrži obilježja jedne nove transformacije. No, ovaj put ona nije ograničena na zapadnjačko društvo i povijest Zapada. Štoviše, jedna od temeljnih promjena je ta što povijest "Zapada" ili "zapadne" civilizacije kao takva prestaje postojati. Ostaje samo "svjetska povijest" i

"svjetska civilizacija" - iako su, moramo to jasno reći, obje "pozapadnjačene".

Još uvijek ostaje dvojbeno je li sadašnja transformacija započela uzdizanjem Japana, prve ne-zapadnjačke zemlje svijeta, u veliku gospodarsku silu oko 1960. godine, ili pak svitanjem "svijeta računalstva" kada su informacije i informatika zauzeli središnju ulogu u životima ljudi i organizacija na planeti. Moje je osobno mišljenje kako početak nove transformacije koincidira sa *Zakonom o američkim vojnicima* donesenim nakon Drugog svjetskog rata prema kojemu je svaki vojnik po povratku iz rata dobivao novac za edukaciju na sveučilištu. Tako nešto, samo tridesetak godina ranije po završetku Prvog svjetskog rata bilo je apsolutno nezamislivo!

Zakon o vojnicima - i oduševljenje koje je on stvorio kod američkih veterana - signalizirali su svitanje sasvim novog doba: *društva znanja*. Vjerujem kako će povjesničari u budućnosti ovaj prijelomni trenutak okarakterizirati najznačajnijim događajem 20. stoljeća.

Danas se očito još uvijek nalazimo usred ove transformacije koja - ako ćemo se voditi prošlošću - neće završiti prije 2020. godine. Unatoč tome, velike promjene na političkoj, gospodarskoj, društvenoj i moralnoj sceni u cijelome svijetu već sada su lako uočljive. I opet, mladi ljudi rođeni 1990. godine ne mogu zamisliti svijet u kojemu su odrasli njihovi djedovi i bake (to jest, moji vršnjaci) i u kojem su rođeni njihovi roditelji.

Kopernikovo djelo *Commentariolus* napisano između 1510. i 1514. godine smatra se prvim uspješnim pokušajem razumijevanja transformacije koja je započela 1455. godine preobrazivši srednji vijek i renesansu u moderno doba. Osvještavanje se nastavilo s Machiavellijevim *Vladarem* napisanim 1513. godine, s Michelangelovom sintezom i

prenošenjem sveukupne renesansne umjetnosti na strop Sikstinske kapele oslikane između 1508. i 1512. godine te s obnovom katoličke Crkve na Tridentskom koncilu 1540-ih godina.

Sljedeća transformacija - ona koja se dogodila prije dvjestotinjak godina i koja je započela Američkom revolucijom - analizirana je u knjigama Alexa de Tocquevillea *O demokraciji u Americi* šezdesetak godina kasnije; prva je izdana 1835., a druga 1840. godine.

Kako smo danas već dobro zašli u eru *post-kapitalističkog društva*, analiziranje i preispitivanje društvene, gospodarske i političke povijesti Ere kapitalizma i nacionalne države itekako je moguće. Stoga ću u nastavku predavanja razdoblje koje ostavljamo iza sebe promotriti s jednog novog stajališta, kako bih vam ukazao na neke uvide koji su, barem za mene, predstavljali potpuno iznenađenje.

Unatoč tome što možemo više-manje dobro predvidjeti gdje se mogu očekivati najveći problemi, na kojim područjima standardni pristupi neće funkcionirati i koja će se nova pitanja otvarati, pokušati predvidjeti kako će izgledati *post-kapitalistički svijet* još je uvijek veoma riskantno jer su "odgovori" na ključna pitanja još uvijek skriveni u utrobi budućnosti. Pa ipak, sa sigurnošću možemo promišljati kako svijet budućnosti, proizašao iz trenutačnih promjena *vrijednosti, vjerovanja, društvenih i gospodarskih struktura, političkih koncepcija, sustava i svjetonazora*, neće nalikovati ničemu što danas postoji. Na nekim područjima - a posebno u društvu i njegovoj strukturi - osnovni pomaci već su se dogodili.

Gotovo je sigurno da će novo društvo biti *nesocijalističko* i *postkapitalističko*. A sigurno je i to da će počivati na znanju što povlači za sobom da će se raditi o *društvu organizacija*. U politici smo, u to nema sumnje, već odavno zamijenili suverenost nacionalnih država za pluralizam u kojemu su nacionalne države tek jedan, a ne više jedini oblik političke integracije. U budućnosti, nacionalne države će biti tek jednom od sastavnica - iako ključnom - u onome što nazivam *postkapitalističkim poretkom*, to jest, u sustavu u kojem se transnacionalne, regionalne, nacionalno-državne i lokalne, pa čak i plemenske strukture, međusobno natječu i koegzistiraju.

Sve ovo već se dogodilo. Stoga je moguće o tome govoriti. A to je i svrha ovog predavanja.

Postkapitalističko društvo i postkapitalistički poredak

Unazad nekoliko desetljeća svi su "znali" da će postkapitalističko društvo biti marksističko. Usprkos tome, danas nam je svima jasno da se tako nešto sigurno neće dogoditi. Osim toga, većina ljudi razumije - ili barem naslućuje - da se razvijene zemlje odmiču od onoga što se može nazvati "kapitalizmom" u klasičnom smislu. Pa ipak, tržište će zasigurno i dalje ostati učinkovitim integratorom *gospodarskih* aktivnosti. No, kao društvo, razvijene su zemlje već danas zašle u *postkapitalizam* koji postaje društvom "novih klasa", s novim ključnim resursom u svojoj suštini.

Kapitalističkim društvom dominirale su dvije društvene klase: *kapitalisti*, koji su posjedovali i kontrolirali sredstva za proizvodnju te otuđeni, eksploatirani i ovisni *radnici* odnosno "proletarijat" Karla Marxa. Kao posljedica tzv. *revolucije produktivnosti* - čiji se početak poklopio s Marksovom smrću 1883. godine i koja je u razvijenim zemljama dostigla vrhunac nedugo nakon Drugog svjetskog rata - proletarijat se

polako transformirao u "imućnu" srednju klasu. Negdje oko 1950. godine činilo se kako industrijski radnik - koji više nije bio "proleter" iako je još uvijek spadao u "radničku klasu" - počinje dominirati političkim i društvenim životom razvijenih zemalja. No tada, s pojavom tzv. *revolucije menadžmenta*, broj radnika u proizvodnji i industriji počinje brzo opadati što je značajno doprinijelo opadanju njihovog utjecaja i statusa. Današnjih dana udio tradicionalnih radnika koji proizvode dobra niti u jednoj razvijenoj zemlji više ne prelazi šestinu ili osminu ukupne radne snage.

Kapitalisti su svoje vrhunce vjerojatno dostigli i ranije - negdje na prijelazu stoljeća, a zasigurno ne kasnije od završetka Prvog svjetskog rata. Otada pa do danas nitko nikada nije dosegao moć i ugled Morgana, Rockefellera, Carnegija ili Forda u SAD-u; Siemens, Thyssena, Rathenau, Kruppa u Njemačkoj; de Wendela i Schneidera u Francuskoj ili pak obitelji koje su bile vlasnicima velikog *zaibatsua* u Japanu: Mitsubishija, Mitsuija i Sumitoma. U razdoblju koje je slijedilo do početka Drugog svjetskog rata sve njih zamijenili su "profesionalni menadžeri" - nova klasa stvorena tijekom *revolucije menadžmenta*.

Naravno da u svijetu ima još mnogo bogatih ljudi koji nastavljaju zauzimati medijski prostor u društvenim kronikama. No, u novije vrijeme oni su postali tek puki *celebrityji* koji s gledišta gospodarstva gotovo da nemaju nikakav značaj što se zorno očituje na stranicama poslovnih novina koje sada veliku pozornost posvećuju "najamnim radnicima", to jest profesionalnim menadžerima. Komentari u medijima obično se svode na rasprave o

"pretjeranim plaćama" i bonusima tih najamnih radnika koji sami posjeduju malo ili ništa.

Umjesto kapitalista staroga kova, kontrolu ponude i raspodjele novca u razvijenim su zemljama preuzeli *mirovinski fondovi*. Godine 1992. polovica dioničkog kapitala i dugoročnih zaduženja najvećih poduzeća SAD-a bila je u njihovom vlasništvu. A stvarni vlasnici mirovinskih fondova bili su i ostali, naravno, "najamni radnici" odnosno zaposlenici SAD-a. Definiramo li socijalizam na isti način na koji je to učinio Marx, kao "društveno uređenje u kojem sredstva za proizvodnju posjeduju radnici, a ne kapitalisti" tada slobodno možemo konstatirati da su Sjedinjene Američke Države u razdoblju od Drugog svjetskog rata do danas postale "najsocijalističkija" zemlja svijeta - istodobno ostajući i "najkapitalističijom". Mirovinske fondove danas vodi novi soj kapitalista: nepoznati, anonimni i plaćeni profesionalci; razni analitičari i portfelj menadžeri.

No, u svemu tome najvažnije je što stvarni kontrolni resurs i apsolutno odlučujući "čimbenik proizvodnje" umjesto kapitala, zemlje i rada postaje *znanje*. Kapitaliste i proletere u postkapitalističkom društvu zamijenile su nove klase: *intelektualci* i *uslužni radnici*.

Društvo znanja

Prvi pomak prema postkapitalističkom društvu dogodio se brzo nakon završetka Drugog svjetskog rata. Prvi tekst o "društvu zaposlenika" napisao sam 1950. godine. Deset godina kasnije, negdje oko 1960., skovao sam termine *umni radnik* i *umni rad*, a moja knjiga *The Age of Discontinuity* (1969.) prva je pisala o *društvu organizacija*.

Bankrot marksizma - moralni, politički i gospodarski - kao i pad komunističkog režima nisu doveli do "kraja povijesti" kao što se to

tvrdilo u jednom široko proklamiranom tekstu iz 1989. godine (radi se o tekstu Francisa Fukayame *The End of History*, op. ur.), a događaji iz 1989. i 1990. godine nisu doveli tek do kraja jedne ere već su označili kraj *jednog tipa povijesti*. Padom marksizma i komunizma završilo je 150 godišnje razdoblje kojim je dominirala sekularna religija - nazvao sam je *vjerom u spasenje putem društva* - čiji je prvi prorok bio Jan-Jacques Rousseau (1712. – 1778.). Marksistička utopija bila je tek njeno posljednje pročišćenje i njezina apoteoza.

Međutim, iste sile koje su srušile marksizam kao ideologiju i komunizam kao društveni sustav učinile su i *kapitalizam* - koji je posljednjih 250 godina dominantna društvena stvarnost - zastarjelim društvenim uređenjem. Marksizam je već pao, a s istim će se problemom uskoro susresti i kapitalizam - pred naletima novog i drukčijeg društva.

Novo društvo - koje već sada nastaje - možemo nazvati *postkapitalističkim društvom*. Novo društvo posve će se sigurno koristiti slobodnim tržištem kao dokazanim mehanizmom gospodarske integracije. Osim toga, ono zasigurno neće biti "antikapitalističko" ili "nekapitalističko" društvo jer će institucije kapitalizma uglavnom preživjeti iako će neke, poput banaka, zadobiti posve drukčije uloge. No, težišta postkapitalističkog društva - njegova struktura, društvena i gospodarska dinamika, društvene klase i društveni problemi - razlikuju se od težišta koja su dominirala poviješću posljednjih 250 godina i definirala pitanja oko kojih su se okupljale političke stranke i druge društvene skupine.

Osnovni ekonomski resurs - ili ekonomskim rječnikom rečeno "sredstvo proizvodnje" - više nije kapital, a nisu to ni prirodni resursi (u ekonomskoj terminologiji "zemlja") niti "rad". *Osnovni ekonomski resurs jest i bit će znanje*. Produktivna alokacija kapitala i "rad" - ključni polovi bilo klasične, marksističke, kejnezijanske ili neoklasične ekonomske teorije - prestaju biti osnovne aktivnost prilikom stvaranja novih vrijednosti jer se nove vrijednosti sada stvaraju "produktivnošću" i "inovacijama", odnosno primjenom znanja u radu. Vodeće društvene klase *društva znanja* bit će "umni radnici" - *umni lideri* koji znalački raspodjeljuju znanje s ciljem povećanja produktivnosti i to na isti način na koji su kapitalisti znalački raspodjeljivali kapital te *umni profesionalci* i *umni djelatnici*. Svi oni pronaći će zaposlenje u nekoj vrsti organizacija. Međutim, za razliku od djelatnika u kapitalističkom sustavu djelatnici društva znanja vlasnici su kako "sredstava za proizvodnju" tako i "alata za proizvodnju" - prvoga kroz mirovinske fondove koji se u razvijenim zemljama sve više nameću kao najveći pojedinačni vlasnici, a drugoga kroz vlastito individualizirano znanje koje uvijek "nose" sa sobom. U skladu s time, ključni će se *ekonomski* izazov postkapitalističkog društva ogledati u produktivnosti umnog rada i umnih radnika.

Društveni će se izazov postkapitalističkog društva ogledati u osiguranju dostojanstva drugoj klasi postkapitalističkog društva: *uslužnih radnika* koji u pravilu nemaju potrebnu naobrazbu da bi bili umnim radnicima. A oni će u svim zemljama, pa čak i u najnaprednijim, činiti većinsko stanovništvo.

Postkapitalističko društvo razdvajat će nova dihotomija vrijednosti i estetske percepcije. No, u ovom slučaju to neće biti opreka "Dvaju kultura" - književne i znanstvene - o kojima je engleski romanopisac, znanstvenik i javni djelatnik C. P. Snow pisao u svome djelu *Dvije kulture i znanstvena revolucija* (*The Two Cultures and the Scientific*

Revolution, 1959.), iako je i ta opreka jednako stvarna. Opreka će se pojaviti između "intelektualaca" i "menadžera" jer će prvima biti važne riječi i ideje, a drugima ljudi i rad pa će se njeno prevladavanje prometnuti u glavni filozofski i edukativni izazov postkapitalističkog društva.

Zaobilaženje nacionalnih država

Kasne osamdesete i rane devedesete također su obilježile kraj jedne ere, jedne "vrste povijesti". Ako je pad Berlinskog zida 1989. godine označio definitivni pad marksizma i komunizma, tada je međudržavna koalicija protiv Iraka i iračke invazije Kuvajta 1990. označila kraj četiri stoljetnog razdoblja povijesti tijekom kojega je nezavisna nacionalna država bila glavni, a često i jedini, akter na političkoj sceni.

Povjesničari budućnosti će veljaču 1991. godine zasigurno uvrstiti u "značajne datume" budući da se tada dogodila međudržavna suradnja bez presedana. Nikada ranije nacionalne države nisu na sličan način interese svjetske zajednice stavile iznad nacionalnih stavova, a u mnogim slučajevima i iznad nacionalnih interesa kao tada. Nikada ranije nije postignuto takvo jedinstvo i zajedničko razumijevanje kao u slučaju borbe protiv terorizma koja nadilazi nacionalne politike i zahtijeva međudržavnu akciju.

Mnogi ljudi vjeruju, a posebno se to odnosi na tzv. liberale u SAD-u, da je glavni motiv napada na Irak 1991. godine nafta, odnosno osiguranje naftnih rezervi Zapadu. No, to uopće nije istina. Naime, da je Irak uspio uspostaviti kontrolu nad naftnim bušotinama u Kuvajtu i u

Saudijskoj Arabiji baš to bi bilo u gospodarskom interesu Zapada jer bi Zapad time značajnu spustio cijene nafte na svjetskom tržištu. Dok Kuvajt i Saudijska Arabija nemaju urgentnu potrebu za izravnim prihodima od nafte, Irak osim nafte gotovo i nema drugih prirodnih bogatstava. Dakle, mora prodati što više nafte, dok je Kuvajtu i Saudijskoj Arabiji stalo prvenstveno do toga da cijene nafte zadrže na visokoj razini pa zbog toga proizvodnju konstantno održavaju niskom.

Time se objašnjava zašto je SAD snažno podupirao režim Sadama Huseina u Iraku, čak i prije Iransko-iračkog rata i zašto je to nastavio činiti do trenutka kada je Sadam napao Kuvajt počinivši time otvoreni čin terorizma. Pretpostavljam da se time objašnjava zašto se Sadam preračunao; vjerojatno je vjerovao da će mu SAD oprostiti otvorenu agresiju kako bi spustili cijenu nafte. Svi ljudi iz velikih naftnih kompanija s kojima sam tada razgovarao bili su apsolutno sigurni da će "simbolično neodobravanje" biti jedina reakcija vlade SAD-a na iračku invaziju Kuvajta!

U četrjesto godina, otkako ju je francuski odvjetnik i političar Jean Bodin osmislio u svom djelu *Six Livres de la République* izdanom 1576., nacionalna je država postala jedinom formom unutarnjeg i vanjskog prakticanja političke moći. A tijekom posljednje dvije stotine godina, od Francuske revolucije naovamo, postala je i nositeljem sekularne religije odnosno vjerovanja u "spasenje po društvu". Štoviše, komunistički ali i nacistički totalitarizam zapravo su krajnji destilati i apoteoze doktrine po kojoj nacionalna država predstavlja jedini mogući oblik političkog uređenja.

U političkoj teoriji i ustavnom pravu nezavisna država i dalje egzistira kao jedini poznati entitet koji je posljednjih stotinu godina sve više dobivao na snazi i dominaciji mutirajući na kraju u nešto što se može nazvati "megadržavom". Radi se o

jedinoj političkoj strukturi koju razumijemo, koju poznajemo i koju znamo sastaviti iz unaprijed utvrđenih dijelova: izvršne vlasti, zakonodavne vlasti, sudova, diplomacije, nacionalne vojske i tako dalje. Svaka od gotovo 200 novih zemalja nastalih iz bivših kolonijalnih carstava nakon Drugog svjetskog rata uređene su kao nacionalne države.

Pa ipak, već pedesetak godina od Drugog svjetskog rata naovamo nezavisna nacionalna država polako gubi status *jedinog* mogućeg političkog uređenja. Na unutarnjoj razini, razvijene države sve više postaju pluralistička društva organizacija dok na vanjskoj razini neke vladine funkcije postaju transnacionalne, a druge regionalne kao primjerice u Europskoj uniji.

Usprkos tome, nacionalna će država opstati. Vjerojatno će još dugo vremena ostati dominantnim političkim uređenjem koje sada više neće biti nezaobilazno i obvezatno. Sve više će moć i utjecaj dijeliti s drugim uređenjima, institucijama i kreatorima politike. Što će onda ostati u domeni nacionalne države? Čime će se baviti nezavisne institucije? Kako ćemo definirati "nacionalno" i "transnacionalno"? Što bi trebalo ostati "zasebno" i "lokalno"?

Sljedećih desetljeća navedena će pitanja biti ključna u politici, a odgovori poprilično nepredvidivi. No, već sada možemo zaključiti da će se političko uređenje značajno razlikovati od političkog poretka protekla četiri stoljeća u kojemu su igrači - veoma različiti po veličini, bogatstvu, ustavnom uređenju i političkom kredo - bili posve jednaki po društvenom uređenju u vidu nacionalnih

država; svaki suveren unutar svojeg teritorija i svaki od njih definiran svojim teritorijem. Danas se svi zajedno krećemo prema *postkapitalističkom poretku*.

Gottfried Leibniz (1646. – 1716.), jedan od posljednjih tzv. "pred-modernih" filozofa veći je dio svoga života potrošio uzaludno pokušavajući ponovno ujediniti kršćanski svijet. Njegovi motivi nisu proizlazili iz straha od vjerskih ratova između katolika i protestanata ili između različitih protestantskih sekti; ta je opasnost prošla još u vrijeme Leibnizovog rođenja. On se naime plašio da će pomanjkanje sveopćeg vjerovanja u nadnaravnog Boga otvoriti put nastajanju sekularnih religija koje su - prema njegovom uvjerenju - mogle biti isključivo tiranske i negativno utjecati na slobodu pojedinca.

Stoljeće kasnije, Jean-Jacques Rousseau potvrdio je Leibnizove strahove. Rousseau je tvrdio kako *društvo* može i mora kontrolirati pojedinca. Ono može i mora stvoriti "Novog Adama". Ono može i mora stvoriti jedinstveno ljudsko savršenstvo, ali također može i mora podčiniti pojedinca impersonalnoj i super personalnoj *volonté générale* (općoj volji) - koju su marksisti kasnije nazvali "objektivnim povijesnim zakonima". Od Francuske revolucije naovamo, "spasenje po društvu" postepeno se razvilo u dominantni kredo - najprije na Zapadu, a zatim (nakon početka Drugog svjetskog rata) i u ostatku svijeta.

Više od stotinu godina, najsnažniji i najrasprostranjeniji sekularni kredo koji je obećava "spasenje po društvu" bio je marksizam. Gotovo religijsko obećanje marksizma, mnogo više od njegove zamršene ideologije i nerealistične ekonomije, činilo ga je toliko privlačnim ljudima u svijetu, a posebno intelektualcima.

Nažalost, komunizam kao ekonomski sustav u pratnji marksizma, propao je. Umjesto bogatstva,

stvorio je bijedu. Umjesto ekonomske jednakosti, stvorio je *nomenklaturu* dužnosnika koji su uživali u neviđenim ekonomskim privilegijama. A kao kredo, marksizam je propao jer nije uspio stvoriti "Novog čovjeka". Umjesto toga, pobudio je i ojačao sve ono najgore u "Starom Adamu": korupciju, pohlepu i žudnju za moći; zavist i međusobno nepovjerenje; tiraniju na nižim razinama i zatvorenost; laganje, pljačkanje, prokazivanje i najviše od svega, cinizam. Za komunizam kao sustav možemo konstatirati da je ipak imao svoje junake. Kao kredo, marksizam na kraju nije stvorio ni jednoga sveca.

Čovjeku možda doista više nema spasa. Jedan je latinski pjesnik možda ipak imao pravo: ljudska se priroda uvijek ušulja na stražnja vrata, bez obzira koliko se dobre vile trudile istjerati je van. Možda cinici imaju pravo kada tvrde da *vrline, dobrota i nesebičnost* zapravo ne postoje, već samo koristoljublje i licemjerje (iako postoji dovoljno svjedočanstava koja ukazuju na suprotno, na što se uvijek vraćam u svojim najmračnijim trenucima).

Pad marksizma kao kredo označava kraj vjerovanja u "spasenje po društvu". Što će se sljedeće pojaviti, ne znamo; možemo se samo nadati i moliti. Možda ništa drugo osim stoičke rezignacije? Možda će se dogoditi obnavljanje tradicionalne religije, koja će kvalitetno obuhvatiti potrebe i izazove ljudi u društvu znanja? Eksplozivan rast kršćanskih Crkvi u Americi koje nazivam "pastoralnim" - protestantskih, katoličkih, nekofesijskih - mogao bi biti tome nagovještaj. Ali, to bi moglo biti i ponovno oživljenje islamskog fundamentalizma. Mladi ljudi u muslimanskom svijetu, koji gorljivo

prihvaćaju islamski fundamentalizam, prije četrdeset godina bili bi jednako gorljivi marksisti. Možda će se pojaviti i nove vjere?

Pa ipak, *iskupljenje, samoobnova, dubovni razvoj, dobrota i vrlina* - "Novi čovjek" da upotrijebim tradicionalni termin - ponovno će postati egzistencijalnim, a ne društvenim ili političkim ciljem. Kraj vjerovanja u "spasenje po društvu" označava okretanje prema nutрини te iznova naglašava *individualno i pojedinca* što će sve skupa rezultirati - tome se barem nadamo - u velikom povratku *individualne odgovornosti*.

Treći svijet

Sadržaj ovog predavanja više se odnosi na razvijene zemlje: na Europske zemlje u koje spada i Slovenija, Sjedinjene Američke Države, Kanadu, Japan i novo razvijene zemlje Azije, a manje na zemlje tzv. Trećeg svijeta.

To nije stoga što manje razvijene zemlje smatram nevažnima ili čak manje važnima. Tako promišljati bilo bi ludo. Naposlijetku, dvije trećine svjetskog stanovništva živi u zemljama Trećeg svijeta; a do kraja razdoblja tranzicije (oko 2020. godine), u zemljama Trećeg svijeta živjeti će tri četvrtine svjetskog stanovništva. Vrlo vjerojatnim smatram i to da će u sljedećih deset ili dvadeset godina doći do novih i iznenađujućih "gospodarskih čuda" zahvaljujući kojima će se siromašne i zaostale zemlje Trećeg svijeta doslovno preko noći preobraziti u brzorastuće gospodarske sile. Čak je moguće da se dogodi da takvih transformacija bude i više nego ih je bilo posljednjih četrdesetak godina, kada smo prvi put počeli govoriti o "gospodarskom razvoju".

Sve neophodne predispozicije za brzi gospodarski razvoj prisutne su u obalnim, urbaniziranim područjima kineskog kopna - od Tianjina (Tiensina) na sjeveru do Kantona na jugu. Kinezi imaju golemo domaće tržište; visoko

obrazovano stanovništvo i golemo poštovanje prema edukaciji općenito; drevnu poduzetničku tradiciju i bliske veze s "prekomorskim Kinezima" u Singapuru, Hong Kongu i Tajvanu kao i pristup njihovom kapitalu, trgovačkim mrežama i obrazovanom kadru. Uspiju li uspješno otkloniti političku i gospodarsku tiraniju Pekinga navedene predispozicije mogle bi osloboditi daljnju eksploziju poduzetničkog rasta na tim prostorima. Na isti način veće zemlje Latinske Amerike posjeduju adekvatno domaće tržište za gospodarski rast. Meksiko je već danas u fazi rasta, a Brazil ne prestaje iznenađivati brzinom svoje preobrazbe nakon što je skupio političku hrabrost da krene stopama Meksika i napusti neuspješne i pomalo suicidalne gospodarske mjere iz 1970. godine. Što se tiče bivših komunističkih zemalja Istočne Europe, nitko ne može predvidjeti kakva bi iznenađenja one mogle svijetu prirediti.

Događanja u zemljama Trećeg svijeta veoma su važna za razvijene zemlje pa tako i za Sloveniju. Primjerice, Danica mi je pričala o posebnom programu IEDC-a za studente iz Afrike. Dakle, ako ondje ne dođe do brzog razvoja - gospodarskog i društvenog - razvijene će zemlje preplaviti imigranti i to u daleko većoj mjeri nego što njihovi gospodarski, društveni ili kulturni kapaciteti mogu podnijeti.

Međutim, sile koje stvaraju postkapitalističko društvo i postkapitalistički poredak ipak se stvaraju u razvijenom svijetu, kao produkt i rezultat njegovog razvoja. Odgovori na izazove postkapitalističkog društva i postkapitalističkog poretka ne mogu se pronaći u zemljama Trećeg svijeta. Ako se išta pokazalo neistinitim, onda su to

obećanja lidera zemalja Trećeg svijeta pedesetih i šezdesetih godina - Nehrua u Indiji, Mao Tse-tunga u Kini, Castra na Kubi, Tita u Jugoslaviji, apostola *Négritude* u Africi ili neo-marksista kao što je Che Guevara. Oni su narodu obećali da će zemlje Trećeg svijeta pronaći nova i drukčija rješenja, štoviše, da će stvoriti novi svjetski poredak. Nažalost, to se nije dogodilo. Izazovi, prilike i problemi postkapitalističkog društva i postkapitalističkog poretka mogu se rješavati samo u zemljama u kojima su nastali, dakle, u razvijenim zemljama svijeta.

Društvo, poredak i znanje

Ovo se predavanje odnosi na postkapitalističko društvo i postkapitalistički poredak te na izazove koji stoje pred *znanjem*. Pritom izostavljam puno više toga nego što pokrивam. Danas ću manje govoriti o "povijesti u budućnosti", a više o *gledanju na sadašnjost*.

Područja današnje rasprave - društvo, poredak i znanje - nisu poredana po važnosti već prema *predvidljivosti*. Što se tiče postkapitalističkog društva, barem u osnovnim crtama znamo što se dogodilo i zašto; znamo što će se dogoditi i zašto, a veliki dio toga upravo se događa. Što se tiče postkapitalističkog poretka, do sada su napravljeni tek programi. Kako će se potrebne promjene provesti možemo samo naslutiti. No, budući da znamo što se dogodilo i zašto, moramo i možemo odrediti što bi se trebalo dogoditi i zašto. Međutim, što se tiče izazova koji se odnose na *znanje*, danas možemo samo postavljati pitanja - i nadati se da se radi o onim pravim.

Često me pitaju jesam li optimist ili pesimist. Za svakog tko je poput mene preživio ovo stoljeće biti optimistom pomalo je glupavo. Nesumnjivo nas čeka još mnogo previranja, transformacija i iznenadnih prevrata koji su ovo stoljeće učinili jednim od najstrašnijih, najokrutnijih i najkrvavijih u čitavoj ljudskoj povijesti. Svakoga

tko se zavarava da smo stigli blizu "kraja povijesti" čekaju neugodna iznenađenja - slična onima s kojima se suočio i američki predsjednik George Bush kada se kladio na opstanak Sovjetskog carstva pod Mihajlom Gorbačovom, a zatim i na uspjeh "Zajednice bivših ruskih nacija" Borisa Jeljcina.

Ništa s prefiksom "post" nije trajno. Kako će društvo budućnosti izgledati te hoće li uopće postati "društvom znanja" kako se neki od nas usuđuju nadati, ovisi o reakciji razvijenih zemalja na izazove prijelaznog, postkapitalističkog razdoblja - njihovim intelektualnim, gospodarskim i političkim liderima, te prije svega drugoga o svakome od nas; o načinu svakodnevnog življenja, rada i djelovanja. Međutim, ovo zasigurno jeste vrijeme za *stvaranje budućnosti* - upravo zato što se sve mijenja. Ovo je pravo vrijeme za akciju!